

В.М.Конопля, І.Т.Кочкін

ПЛАНІГРАФІЯ Й ЖИТЛОБУДУВАННЯ ТРИПІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ПЕРЕДКАРПАТТЯ

Результати досліджень трипільських поселень північно-східного Передкарпаття, які проводились тут наприкінці ХІХ ст., у 40-50-х рр. і 70-80-х рр. ХХ ст. дають можливість систематизувати окремі відомості про характер розташування поселень та їх планіграфію, виділити типи й групи трипільських будинків, розглянути окремі елементи їх інтер'єра, зробити висновки щодо технології будівництва.

Вивчення планіграфії поселень вказує на її частий зв'язок з особливостями рельєфа Прикарпаття. М.М.Шмаглій у 1959 р. звернув увагу на те, що на поселеннях у Сухоставі й Кунисівцях сліди жител були знайдені тільки вздовж одного схилу плато. Він вважав, що подальші дослідження повинні виявити планування жител у формі кола або ж кількох кіл [15, с.53]. До схеми поселення Кунисівці близька планіграфія жител пам'ятки Белелуя-VI, де вісім жител були розташовані на центральній частині пагорба двома лініями, що сходяться. Ці лінії обмежуються краями плато на гребені пагорба. Житла були розташовані вздовж краю плато тераси і на поселенні Бовшів (урочище Больчак), де був виявлений дугоподібний спосіб розміщення глинобитних майданчиків, відстань між якими дорівнювала 40-50 м.

Вздовж краю мису були дугоподібно розташовані п'ять наземних жител поселення Марківці-I [2, с.22]. Підковоподібний варіант забудови (зафіксовано сліди семи жител) відмічено на поселенні Чернятин-II (урочище Глинище). Таким чином, важливу роль у планіграфії

трипільських поселень північно-східного Передкарпаття відіграла топографія пам'ятки, конфігурація пагорба.

Там, де склалися кращі топографічні умови, розташування жител було традиційним для Трипілля. Зокрема, на поселенні Хом'яківка-І (урочище Городище), яке розташоване на лесовому останці, спостерігається кругова забудова (табл. І,3). Десять досліджених жител займають північний, східний та південний) сектори великого кола, що вписується в контури пагорба. Центральна частина поселення не мала забудови, крім того, тут бідний культурний шар. Можна припустити використання центральної частини цього поселення під великий загін для худоби [6, с.26]. В.М.Коноплею також відмічений гніздоподібний спосіб розташування двох-трьох жител (ознака кровноспоріднених зв'язків) [6, с.24].

Кругова система забудови також спостерігається на поселенні Вікторів-І (табл. І,1) де зафіксовані сліди 11 наземних жител [11, с.300-301]. Складна вісімкоподібна кругова система забудови відмічена на поселенні Грушів (табл. І,2). Встановлено, що залишки споруд були розміщені тут двома колами, між якими на вужчій частині мису простежено крупну річкову гальку, яка смугою шириною до 8-10 м перетинає його з півдня на північ. Ймовірно, це залишки своєрідної кам'яної огорожі, яка виконувала захисну функцію. У першому житловому колі нараховується 12 порушених оранкою майданчиків, відстань між якими не перевищує 20 м. У другому житловому колі планування забудови півкругле. Залишки 9 площадок зафіксовані паралельно північному і південному краю мису, а також вздовж розкиданих оранкою залишків кам'яної крєпиди. Відстань між глиняними настилами жител - від 10 до 45 м. Друге житлове коло з'явилося у зв'язку зі збільшенням чисельності жителів поселення і потребою розширення його меж.

Кругова забудова з 11 наземних глинобитних жител та напівземлянок простежена на поселенні Медина в Галицькому районі [3, с.222].

Наведені дані дають нам підстави стверджувати, що на трипільських поселеннях північно-східного Передкарпаття, які належать до кінця етапу В/І -початку В/ІІ (Хом'яківка-І),

планування жител має круговий характер. На початку етапу В/П (Чернятин-І, Буківна-ХХVІІІ) ця система зберігається з деякими особливостями. Наприкінці етапу В/П - початку етапу С/І кругова забудова зберігається на окремих пам'ятках, проте все більше поселень мають планіграфію, що безпосередньо залежить від топографії пам'ятки.

Будівлі, досліджені на трипільських пам'ятках північно-східного Передкарпаття, за своїм функціональним призначенням можна поділити на житлові, господарські та культові споруди [13, с.47]. Серед житлових споруд цього регіону виділяються два основні типи - наземні глинобитні житла та напівземлянки, причому на досліджених поселеннях переважають житла першого типу.

Наземні глинобитні житла досліджені дещо краще від напівземлянок. Проте деталізація архітектури, інтер'єра, технологічних особливостей будівництва недостатня через значні пошкодження і погану збереженість глинобитних майданчиків. Наземні житла можна поділити, за В.Г. Збеновичем, на три групи: малі, середні й великі [4, с.58]. До першої групи можна віднести житла загальною площею 20-35 м², до групи середніх - будівлі площею у 40-70 м², групу великих жител репрезентують споруди площею 80-100 м².

Перша група наземних глинобитних жител фіксується на трьох пам'ятках північно-східного Передкарпаття: Кунисівці (урочище Станкові), Хом'яківка-І (урочище Городище), Белелуя-VІ (урочище Бавки).² В.П.Кравець згадує залишки трьох жител, розкопаних у 1953 р. в Кунисівцях. Це однокімнатні наземні житла (розмір 5,7х3 м; 2,5х2 м; 6,2х3,3 м) з місцями для вогнищ, причому авторка розкопок датує їх пізнім етапом розвитку трипільської культури, пізніше Сухостава і дещо раніше від пам'яток усатівського типу [9, с.134]. Щодо житла з розмірами 2,5х2 м складається враження, що воно є частиною більшої житлової споруди яка мала не глинобитну підлогу, а земляну.

Житла поселення Хом'яківка-І, які належать до першої групи глинобитних жител, становлять більше половини (№№ 1-5,9) з усіх десяти досліджених на цьому поселенні будівель житлового типу. Розміри жител подані у порядку їх нумерації: 7,7х5,1 м; 6,8х4,4 м; 6,5х4,2 м; 7,5х4,5 м; 5х4 м; 8,1х3,2 м [10,

с.26]. В орієнтації згаданих жител переважає напрям — північний схід — південний захід (житла №1,4,5), крім того, фіксуються напрями: захід-схід (№2), північ-південь (№3), північний захід — південний схід (№9) [7, с.26].

Житло №1 поселення Белелуя-VI невелике за розмірами (4x2,6 м), його довга вісь орієнтована з північного заходу на південний схід і вписується в напрямок основної лінії гребеня пагорба. Залишки пічки фіксуються у північно-західній частині цієї будівлі. Всі згадані житла однокамерні, в них могла розміститися сім'я з чотирьох чоловік [5, с.18].

Група середніх наземних глинобитних жител площею 40-70 м² представлена значно ширше. Будинки цієї групи трапляються майже на всіх розкопаних поселеннях, а подекуди складають основу частину. Дев'ять досліджених жител цієї групи мають площу 42-50 м² (по три житла на поселеннях Вікторів-I і Хом'яківка-I, по одному — на поселеннях Грушів, Марківці-I, Одаї-II). Тільки чотири житла середньої групи мають площу у діапазоні від 57 до 67 м² (два житла на поселенні Медина, по одному - на поселеннях Белелуя-VI та Хом'яківка-I). Недостатній рівень збереженості глинобитних настилів не дає нам можливості виокремити деталі будинків, перегородки тощо. Проте наявність одної пічки дозволяє припустити, що ці житла були однокамерними. Їх площа розрахована на сім'ю до шести чоловік [5, с. 18]. Група великих жител нетрадиційна для поселень північно-східного Передкарпаття. До них належить житло №5 поселення Марківці-I, житло №2 поселення Грушів, котрі мають площу по 96 м², а також житло №2 поселення Одаї-II (його площа - 84 м²). Всі вони орієнтовані своєю віссю з півночі на південь. Встановити поділ таких жител на камери не вдалося. У кутах будинків (біля входу) знайдено залишки пічок. У таких помешканнях могла жити родина чисельністю до десяти чоловік. Крім того, такий будинок міг належати старійшині общини або вождеві.

Інтер'єр наземних глинобитних жител реконструюється тільки фрагментарно. Обов'язковою внутрішньою деталлю були пічки, які на поселеннях північно-східного Передкарпаття досліджені переважно за їх фундаментами. Пічка у житлі №2 поселення Белелуя-VI знайдена у

центральної частині глинобитного майданчика. Її фундамент майже круглої форми (0,95x0,8 м), викладений з місцевої річкової гальки, для чого було використано 257 галек середнього розміру 0,06x0,08 м, котрі мають сліди сильного обпалу. Така ж технологія побудови спостерігається на інших пам'ятках північно-східного Передкарпаття. Зокрема на поселенні Марківці-I у південних частинах двох будинків були знайдені розвали пічок діаметром до 1 м, основа яких була вимощена крупною галькою [2, с.22]. Аналогічно на поселенні Одаї-II у південній частині жител знаходилися пічки, основа яких була складена з кам'яної гальки середньої величини [2, с.22].

На пам'ятці Комарів (урочище Став) знайдено пічку діаметром приблизно 1 м (глинобитне житло не збереглося) Її основа була складена з гальки розміру 0,03-0,05 см з домішкою дрібних камінців. Навколо черені – залишки глиняної обмазки куполоподібного каркаса пічки з негативними відбитками прутиків. Конструктивні особливості цієї пічки близькі до аналогічних об'єктів на поселеннях Вікторів-I. Марківці-I.

На поселенні Хом'яківка-I залишки пічок виявлено в житлах №№ 1, 2, 4, 10, проте вони погано збереглися. Пічка в житлі №1 знайдена у південно-західному куті житла, де лишилася обпалена ділянка глинобитного настилу діаметром приблизно 1 м. Друга пічка, що знаходилася на подвір'ї цього ж будинку, біля його північно-західного рогу, була зафіксована по масиву відшлакованої глини діаметром 0,8 - 1,0 м на фундаменті з 24 галек. У житлі №2 пічка була розташована у східній частині житла, її обпалена черенева частина стояла на фундаменті з гальки середніх розмірів. Безпосередньо біля пічки була вирита господарська яма овальної форми (розміри 1,1x0,7 м глибина 0,57 м від рівня глинобитного майданчика), котра, напевно, використовувалася для утилізації продуктів згорання, а також для інших господарських потреб. Встановлено, що глиняна купольна пічка діаметром до 1,3 м у житлі №4 була споруджена на фундаменті з 23 галек. Єдиний комплекс з цією пічкою складає овальна яма розміру 1,2x2,2 м, глибиною 0,8 м від рівня глинобитного майданчика. Як фундамент іншої

глинобитної купольної пічки визначено глиняне прямокутне підвищення (розміри 1,7х1,5 м, висота 0,15-0,17 м) над поверхнею глинобитної підлоги у західній частині житла №10 [10, с.27]. Частина цього підвищення з добре залагодженою та якісно обпаленою поверхнею нагадує майданчик перед устям моделі пічки зі Слатіно (Болгарія), яка мала у плані форму прямокутника [18, с.150].

Пічки у житлах поселення Чернятин простежені за нерівномірно відшлякованими частинами глинобитної підлоги діаметром близько 1 м у кутах будинків. Черинь споруджувалася з плоскої річкової гальки. Тут же трапляються уламки купольного склепіння з відбитками прутиків, котрі складали його каркас.

Наведені факти дозволяють зробити висновок, що у більшості випадків пічки цього регіону споруджувалися на фундаменті з річкової гальки і мали діаметр від 0,8 до 1,3 м. Їх купольний характер гіпотетично встановлюється за фрагментами глиняної обмазки з відбитками прутиків. А глиняне прямокутне підвищення у житлі №10 поселення Хом'яківка-I свідчить про облаштування спеціального глиняного майданчика перед устям пічки.

Площадки глинобитних жител на пам'ятках Белелуя-VI, Грушів, Хом'яківка-I, котрі відносно добре збереглися, дають можливість визначити окремі деталі будівельної технології. Для спорудження підлоги наземних глинобитних жител використовувалися дерев'яні плахи (розколоті вздовж на дві — чотири частини стовбури дерев), які вкладалися впоперек довгої осі житла плоскою частиною вниз, створюючи таким чином хвилясту поверхню. Далі на цю дерев'яну основу, що ізолювала житло від вологи ґрунту, а також зберігала певний рівень температури в помешканні, наносився шар глини з рослинними домішками і вирівнювався за допомогою рідкого глиняного розчину. На нижній поверхні глиняної обмазки підлоги жител №№2,6,7 поселення Хом'яківка-I виділяються півкруглі відбитки дерев'яних плах діаметром 0,10-0,15 м; темно-сірі і чорні сліди згорілих плах знайдені на переході до материка у житлі №8 того ж поселення (табл. II). Оскільки плитки підлоги житла №10 поселення Хом'яківка-I (табл. V) лежать під незначним кутом до поверхні ґрунту, створюється

враження, що вони в конструкції будинку знаходилися на певній висоті й під час його руйнування впали на землю, змінивши своє взаємне розташування. Це дозволяє уявити можливість вертикального розвитку перекрить будівлі, зокрема наявність цокольного поверху.

На поселенні Белелуя-VI (урочище Бавки) при будівництві жител №1, 2 було використано дещо іншу технологію. Встановлено, що при викладанні глинобитного настилу не використовувався ізолятор. М'яку, спеціально підготовлену глину шматками кидали на ґрунт, а утворену таким чином глиняну поверхню вирівнювали і загладжували. Про це свідчить нижня поверхня уламків глинобитного настилу (середній розмір 0,2x0,3 м, висота 0,05-0,1 м), котра повторює мікрорельєф ґрунту. У цій обмазці трапляється велика кількість рослинних домішок, шамоту, дрібні фрагменти трипільської кераміки. Цей технологічний прийом нагадує такий, що був простежений В.М.Коноплею на поселенні Коржова (урочище Копанка) Монастириського району Тернопільської області. Тут при формуванні настилу глиняні вальки викладалися безпосередньо на неvirivnyanu поверхню ґрунту. Сліди відбитків плах на шматках глини не зафіксовані.

На основі досліджень жител поселення Чернятин (реконструкція В.М.Коноплі), пропонується така реконструкція технології будівництва наземних глинобитних житлових споруд. Стінки підпрямокутних в плані будинків були виготовлені з плетінки і покривалися шаром глини з домішкою полови й посіченої соломи, про що свідчать їх відбитки в залишках обмазки. Підлога формувалася з глиняних блоків товщиною до 0,15 м, виготовлених на зразок великих цеглин у спеціальних дощатих формах. У сирцевому вигляді такі моноліти викладалися на virivnyanyy ґрунт (перепад висот крайніх відміток осі майданчика не перевищує 0,05-0,07 м. Щілини й поверхня заливалися рідким розчином глини з домішкою вохри.

Технологія будівництва наземних глинобитних жител на поселенні Хом'яківка-I (реконструкція І.Кочкіна) дещо інша. Тут після вирівнювання поверхні ґрунту безпосередньо на нього (1-й варіант) або на спеціально підготовлений цоколь (2-й варіант) викладали розколоті вздовж дерев'яні плахи,

які покривали зверху шаром глини товщиною 0,10-0,15 м. Тріщини зашпаровували глиняним розчином. Після висихання глини на поверхні майданчика розкладали вогнище і ретельно її обпалювали. Наступні операції були пов'язані з будівництвом стовпово-тинних стін з подальшою їх обмазкою товстим шаром глини, спорудженням перекриття й даху.

За період експлуатації будинку поверхня підлоги неодноразово підновлювалася глиняним розчином (Хом'яківка-І, житла №9,10) [7, с.27]. У житлі №9 при нарощуванні нового шару підлоги використано фрагменти розписної керамічної посудини.

В усіх поселеннях північно-східного Передкарпаття на уламках обпаленої глиняної обмазки стін знайдено відбитки прутиків стовпово-тинного каркаса (товщина прута коливається від 0,01-0,02 м до 0,05-0,08 м). Глиняне тісто, що використовувалося для спорудження стін, за своїм складом (вмістом полови, солом'яної січки та інших домішок), пористістю, відрізняється від того, яке застосовувалося для виготовлення підлоги.

Напівземлянки - другий тип житлових споруд, досліджений на поселеннях Мединя, Незвисько, Чернятин. На поселенні Мединя (урочище Лози) в Галицькому районі досліджено одну овальну в плані напівземлянку з розмірами 5,8х6,24 м і глибиною 0,95 м від денної поверхні. Стіни котлована прямовисні, рівне дно добре утрамбоване. Біля північного краю напівземлянки знаходилася пічка, зафіксована по її овальній основі (розмір 0,8х1 м) із залишками кам'яної вимостки й уламками каркаса з відбитками прутиків, навколо якої лежали фрагменти посуду й кальціновані тваринні кістки [3, с.222] .

Дві трипільські напівземлянки виявлено на поселенні Чернятин. Перша з них має неправильно-овальний у плані котлован розміру 3,3х4,1 м, підлога знаходиться на глибині 1,27 м від сучасної поверхні. Залишків вогнища або пічки не знайдено через руйнацію частини об'єкта земляними роботами. Друга напівземлянка, більша за розмірами (4,3х6,7 м) і глибиною (1,46 м), також має неправильно-овальний котлован. Стінки останнього, як і у першої напівземлянки, переважно прямі. Південний бік споруди має певний нахил,

що нагадує про можливість розташування входу до житла, проте сходи тут не виявлені. У південно-західному секторі житла знайдено врізаний у материк "Г"-подібний рівчак довжиною 2,7 м, шириною 0,35 м, глибиною 0,43 м від рівня підлоги. Можливо, в ньому були стовпи, які виконували функції опори для даху і одночасно перегородки в середині жител. У східній частині напівземлянки знаходиться овальне в плані заглиблення розмірами 1,4x2,1 м і глибиною 0,34 м. У західній частині житла збереглися сліди вогнища – шар сильно перепаленого відшлакованого ґрунту темно-червоного кольору.

Три напівземлянки (№№4,5,9) багатошарового поселення Незвисько (урочище Городище) відрізняються складнішою конструкцією. Так, напівземлянка №4 за формою наближається до вісімки (довжина 6 м, ширина 4 м, глибина від давнього горизонту близько 1 м). Землянка №5, що збереглася частково, складалася з чотирьох ям, котрі тягнулися зі сходу на захід, мала довжину 8 м, ширину 2 м, глибину від давнього горизонту 1,15 м. Напівземлянка №9 довжиною 6 м, шириною 2 м, глибиною до 0,6 м складалася з двох ям, які були розділені перемичкою, котра була перекрита добре обпаленою глиняною обмазкою. К.К.Черниш зазначає також, що стінки котлованів, як і, напевно, наземні частини стін напівземлянок, були покриті глиняною обмазкою. У двох житлах знайдено залишки вогнищ, зокрема, сліди вогнища з плоских каменів, дерев'яного вугілля й золи у північно-східній частині напівземлянки №4. Вогнище зафіксоване також за сильним обпалом глиняної обмазки східної стіни у північній частині напівземлянки №9 [14, с.26-28]. В Городниці напівземлянки мали неправильно-овальну форму, їх розміри - від 2,5x3,5 м до 7x3,5 м з глибиною 0,5-1 м від сучасної поверхні [10, с.51-53].

Об'єкти господарського призначення на досліджених пам'ятках можна поділити на кілька груп. Це спеціально побудовані місця для переробки зерна (точки), місця для господарської діяльності у наземних глинобитних житлах та господарські ями для зберігання припасів. В.М.Конопля на поселенні Чернятин спостерігав об'єкти господарського

призначення, які він визначив як місця для переробки зерна, — два овальні (майже круглі) майданчики (розміри 1,7-1,9x2,0-2,3 м), які були виявлені поруч з житлами №1,2 на глибині 0,47-0,53 м від сучасної поверхні. При спорудженні таких об'єктів на вирівнювану поверхню ґрунту наносили шар глини завтовшки до 0,05 м, поверх нього, переважно по периметру, в центрі вимощували плоску гальку. Для спорудження першого точка використано 53, а для другого - 71 гальку. Поверх кам'яної основи накладали новий шар глини товщиною до 0,03 м і підправляли рідким глиняним розчином. В окремих місцях по краю точків простежено залишки вертикальних бортиків висотою 0,02-0,04 м, які, можливо, у первісному вигляді були вищими. Навколо точків знайдено велику кількість цілих і фрагментованих зернотерок, а поблизу від них зафіксовано рештки великих товстостінних посудин, де могло зберігатися зерно та продукти його переробки.

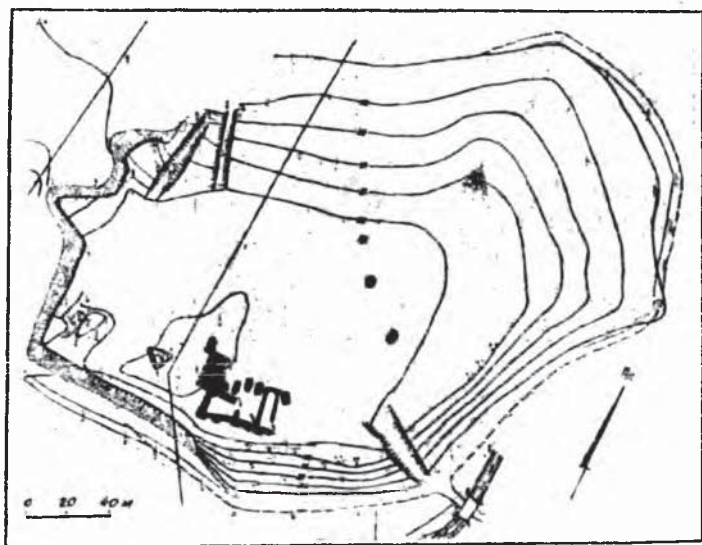
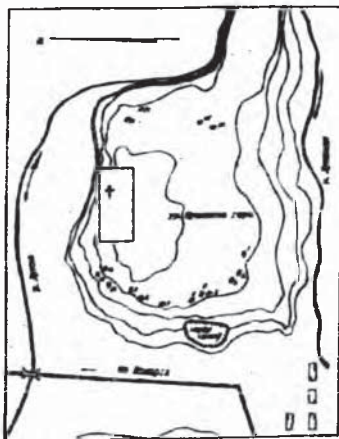
Господарська діяльність відбувалася й всередині житла. Так, у житлі №2 поселення Белелуя-VI біля фундаменту пічки, знайденої в центральній частині площадки, на глинобитному настилі лежав уламок зернотерки, біля північно-східної стіни - ціла зернотерка (розміри 32x11x8 см), а неподалік - розвал великої посудини - зерновика. Ці матеріали свідчать, що тут відбувався процес переробки зерна на борошно.

Заслуговує на увагу житло №4 поселення Хом'яківка-I, на глинобитному настилі якого знаходилися 15 зернотерок та їх фрагментів. Така ж кількість аналогічних артефактів та їх уламків була знайдена у північній частині житла №1 цього ж поселення, а також численні фрагменти товстостінних посудин, що використовувалися для зберігання продуктів переробки зерна. Три глиняні тягарці до ткацького верстата, знайдені на глиняному настилі цього ж житла, засвідчують факт заняття жителів будинку ткацтвом.

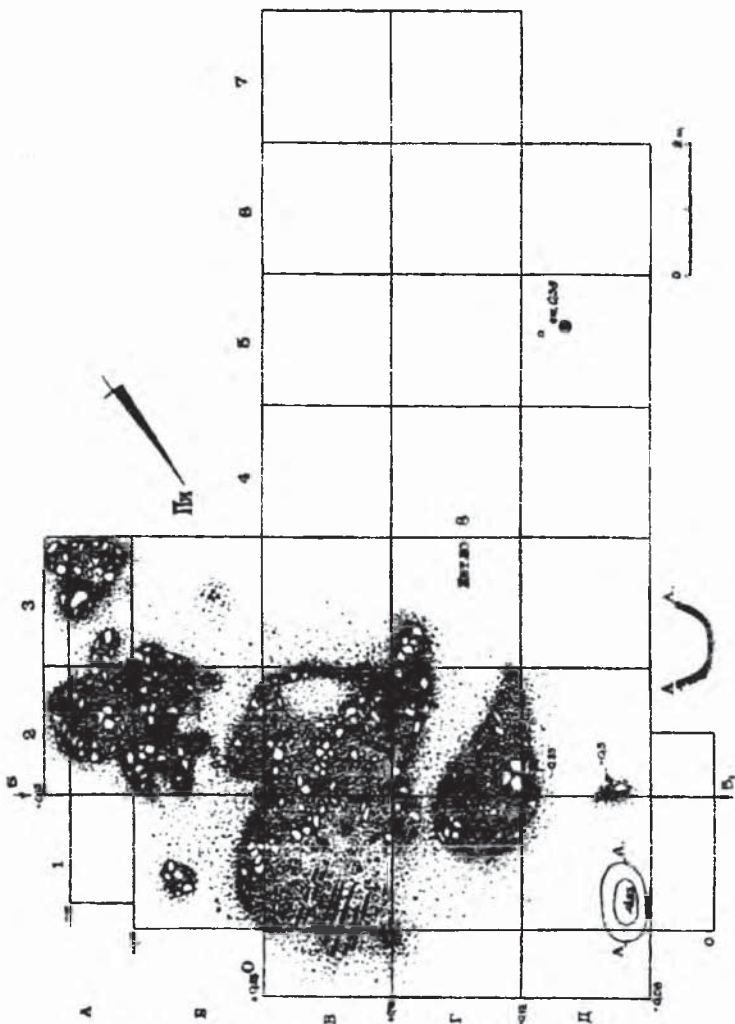
Інший об'єкт господарського призначення, знайдений на поселенні Хом'яківка-I, складався з чотирьох заглиблень у великій загальній ямі розміру 3x3 м. Найбільша за глибиною яма - центральна (глибина 1,15 від сучасної поверхні), поруч - менше заглиблення (глибина 0,9 м), у третьому знаходилася ціла грушоподібна посудина. Пізніше цей об'єкт був використаний як звалище для сміття.

На трипільських поселеннях північно-східного Передкарпаття, досліджених розкопками, виявлено велику кількість господарських ям, які використовувалися для збереження припасів, утилізації продуктів згорання й сміття. Округла в плані яма-зерносховище, знайдена у межах глинобитної площадки №2 поселення Чернятин, мала діаметр устя 0,97 м і глибину 1,05 м від рівня підлоги. Її об'єм становить 0,76 м³. Найбільша з господарських ям поселення Хом'яківка-I - яма №1 (найбільший діаметр 3,9 м, глибина 1,64 м від сучасної поверхні). Мабуть, у давнину яма мала грушоподібний профіль з устям невеликого діаметра й функціонувала як погріб для збереження продовольчих припасів. Унаслідок обвалу її профіль змінився і обвалений ґрунт засипав на дні грушоподібну посудину та амфору. Ця яма знаходилася на відстані близько 2 м на південний схід від житла №1 та утворювала з ним єдиний житлово-господарський комплекс [8, с.255].

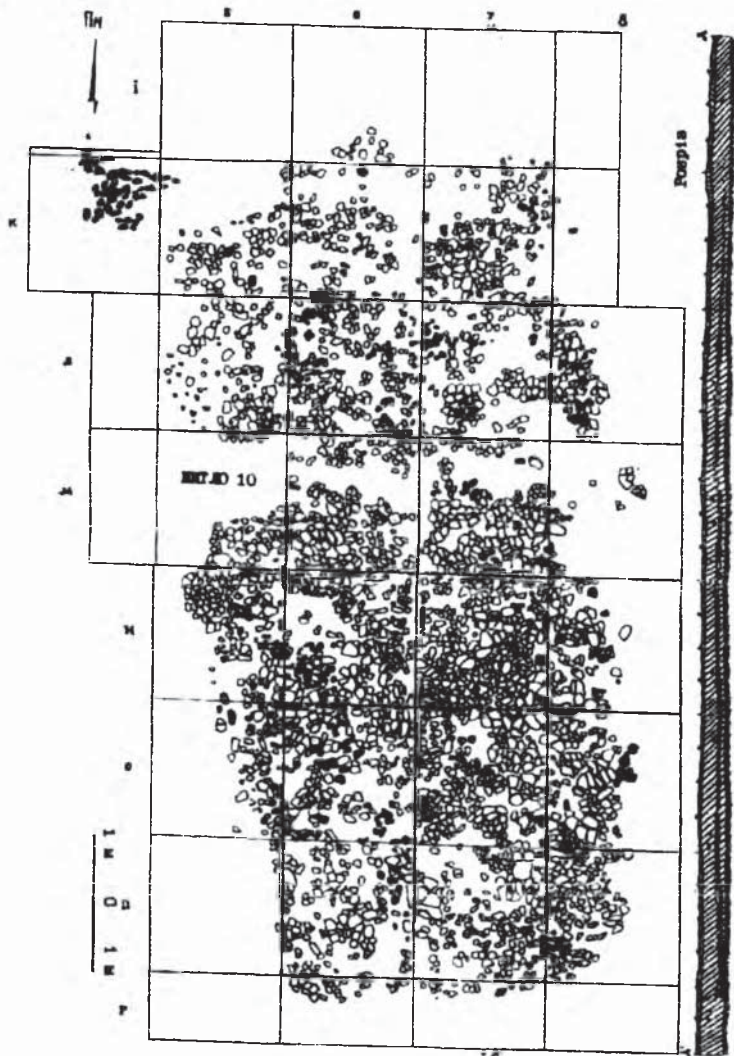
Трипільське населення північно-східного Передкарпаття займало північно-західну прикордонну область всього масиву Трипілля і перебувало у безпосередньому контакті із синхронними енеолітичними культурами Заходу. Такі контакти, а також своєрідний вплив цілого ряду факторів, у тому числі особливостей клімату, орографії, характеру ґрунту тощо, зумовили деякі особливості планіграфії трипільських поселень та житлобудування на них. притаманні верхньодністровській локальній групі трипільської культури [1, с. 10-12].

Таблиця 1. Топографія і планіграфія трипільських поселень північно-східного Передкарпаття:
 1 - Вікторів-І, 2 - Грушів, 3 - Хом'яківка-І.

Таблиця II. План наземного глинобитного житла №8 на поселенні Хом'яківка-1.

Таблиця III. План наземного глинобитного житла №10 на поселенні Хом' яківка-I.

1. Василенко Б.А., Конопля В.М. Верхньодністровська група пам'яток трипільської культури // Тези доп. VI Подільської історико-краєзнавч. конф. (секція археології). - Кам'янець-Подільський, 1985. - С.10-12.

2. Василенко Б.А. та ін. Рятівні розкопки трипільського поселення Марківці-I і Одаї-II // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. - Львів, 1991. - С.19-23.

3. Василенко Б. А. и др. Работы Верхнеднепровской экспедиции // Археологические открытия 1984 года. - М., 1986. - С.222.

4. Збеневич В. Г. Поселение Бернашевка на Днестре (к происхождению трипольской культуры). - К., 1980.

5. Колесников О. До питання кількісної оцінки обшин (за матеріалами трипільських поселень)// Трипільська культура України (до 100-річчя відкриття): Тези доп. і повідомлень міжнарод. наук. конф. - Львів, 1993. - С. 17-19.

6. Конопля В.М. Трипольська культура Прикарпаття // Археологія Прикарпаття, Волині й Закарпаття (енеолит, бронза й раннє залізо). - К.,1990. -С. 18-26.

7. Кочкін І. Т. Деякі підсумки досліджень трипільського поселення Хом'яківка I // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. - Вип.2.: Тези виступів на науково-практич. конф., присвяч. 90-річчю від дня народження Маркіяна Юліяновича Смішка). - Львів, 1992. - С.26-27.

8. Кочкин И. Т. Раскопки поселения Хомяковка-I// Археологические открытия 1984 года. - М., 1986. - С.254-255.

9. Кравец В. П. Изучение поздне трипольских памятников в Верхнем Поднепровье // Краткие сообщения Ин-та археологии АН УССР - Вып.4.: материалы VII науч. конф. Ин-та археологии). - К., 1955. - С. 133-135.

10. Кравець В. П. Ранньотрипільське поселення в Городниці на Дністрі // Матеріали й дослідження з археології Прикарпаття й Волині. - К., 1954. - Вип.І.

11. Крушельниця Л.И., Конопля В. М. Работы в Верхнем Поднепровье // Археологические открытия 1983 года - М., 1985. - С.300- 301.

12. Овчинников Е. В. Модель печі з трипільського поселення Березівка // Археологія. - К., 1994.

13. Цвек Е. В. Домостроительство и планировка трипольских поселений (по материалам раскопок в с. Шкаровка) // Энеолит и бронзовый век Украины: Исследования и материалы. - К., 1976.

14. Черныш Е. К. К истории населения энеолитического времени в Среднем Приднестровье (по материалам многослойного поселения у с.Незвисько) // Неолит и энеолит юга европейской части СССР. - Матер. и исследования по археологии СССР. - №102. - М.,1962. - С.5-85.

15. Шмаглій Н. М. О планировке поздне трипольських поселений восточной Волыни // Краткие сообщения Ин-та археологии АН УССР. - К., 1959. - Вып.9. - С.52-55.

On the basis of Trypillian archaeological finds in North-East Precarpathia the analysis of the topography and planography at B-1, B-2, B-3-C-1 levels is made as well as their dependence upon specific landscape conditions. The data obtained made it possible to specify the peculiarities of their mud-houses and techniques of their building. Local and chronological features of Trypillian housebuilding are also singled out.